

много што шта из арбанаскога живота. За понеко опажање и понеки податак може се чинити да су сувише површни и да немају оне прецизности која се тражи од научних радова. Али овога не треба ни тражити: пишчева намера није ни била друго већ да пред широке српске кругове читалачке изнесе оно што он зна о нашим суседима. Тој лепој намери не може с ерећи да није изведена. Још кад би се изоставио онај баласт из туђих књига и задржало само оно што писац казује по свом искуству, добило би се мало али красно, врло занимљиво и корисно дело. А може бити да би се писац могао упутити да још штогод дода из својих успомена и личнога сазнања.

На завршетку да још споменем име које ова књига даје народу о ком се бави. Она свуда каже „Арнаути“, а то је и по народу нашем врло раширено име. Како су читаоци могли запазити, ја у реферату пишем свуда „Арбанаси“, а и то је врло раширено у народа. Које би од ова два имена требало одабрати? „Арнаутин“ смо примили од турака Османлија, а у нашој књижевности нема му трага пре XVII века; сад му је дакле треће столеће. Али реч „Арбанасин“ или „Арбанас“ живи у српској књизи још пет векова више, а у народним устима, без сумње, и више од тога. Тако су сами Срби, у непосредном додиру с њима, називали Арбанасе, јамачно од најстаријих времена свога заједничког живота на Балканском Полуострву. После су Срби тако редовно писали почињући од Немање и светог Саве, па од писара цара Стевана, све до гуслара чије је песме Караџић бележио. С тога реч „Арбанасин“, као народнија и старија, има више права на књижевну употребу него она друга.

Љ. Ј.

Марко Цар, Моје симпатије, књижевне слике и студије. Коло П. Мостар. Издање и штампа књижарнице Пахер и Кисића. 1897.

Да нисмо зашли у ове мочарне и хладне дане, ја бих нашао ону познату биљчицу *хоћу-нећу*, и изишао једном из недоумице у којој сам од подужег времена: да ли да напишем оно неколико опажања која сам учинио читајући књигу Г. Цареву. Али, како су *Моје симпатије* прошле готово неопажене, бар наша пажљива књижевна критика није о њима ништа говорила, како се овде јавља један случај који није усамљен и који се десно са једним од бољих писаца наших, ја сам се одлучио на један несимпатичан посао, и овако касно узимам слободу да кажем коју реч.

Пре две године изашао је Г. Цар са првим колом својих симпатија; предмет његових студија били су тада: Кардучи, Тен, Бајрон, Де Мисе, Хајне, Теофил Готије, Његуш и Љубиша. За првим дошло је и друго коло, у коме су већим делом заступљени наши писци. Од седам

„Слика и студија“ три су о страним писцима — о Дими сину, Кастелару и де Вогиу — четири о нашим, песницима Змају и Војиславу, приповедачима Лази Лазаревићу и Матавуљу. Зато што су то наши писци и што они представљају нашу књижевност онакву каква је она данас, ово коло привлачи нарочиту пажњу.

Сви ови састави раније су били штампани по разним часописима, у колико се сећам за неке, у *Летопису Матице Српске*, *Бранковој Колу* и *Зори* (Г. Писац то није нашао за потребно да помене, и отуда она излишна забуна у тврђењу да је Кастелару „данас“ шездесет година, а одмах у другом реду стоји да је рођен 1832.).

Карактер ове књиге, више мање, полемичан је. Пишући о Војиславу и Змају, г. Цар је заузео гледиште противно г. Недићу, упустио се с њиме у полемiku, и одмах да речем, како ми се чини, с довољно успеха. У студијама о Кастелару, Де Вогиу и Лази Лазаревићу истиче се као поборник нео-идеализма, новог књижевног покрета који иде противу садашњег правца у књижевности.

Г. Цар је критичар импресионист, он то сам признаје. Његов метод је метод целе импресионистичке критике: анализирање утиска који се добива од каквог књижевног дела, описивање његовог облика, цртање темперамента пишчева, његовог схватања света, особитих наклоности, ступањ његове осетљивости. Тим начелима г. Цар је остао махом доследан.

* * *

На првом месту по реду, а исто тако и по вредности, долази студија о Војиславу. О томе су у нас писали многи, и скоро петнаест година стоји на дневном реду акутно питање о Војиславу, да се изразим нашим политичким језиком. И та акутност, и те многе речи, дају ми смелост да се на доброј студији г. Цара задржим више но што би требало, и да о самом питању, у овом оквиру, кажем више но што је допуштено.

Војислав је један од млађих песника наших, али ни о једном се није толико писало као о њему. Ко год је имао довољно добра мишљења о себи да мисли да и његов глас треба да се чује у великом хору обожаваалаца песникових, хитао је то да учини. У једно време, сматрало се као одлика доброга укуса преузносити Војислава. Ту је читав низ: г. Храниловић у *Висци*, г. Милан Савић у *Јавору*, г. Цар у *Колу* и *Бранковој Колу*, г. Лаза Томановић и г. Бранислав Станојевић у *Стражилову*, г. Недић у познатим својим студијама — и звани и незвани рекли су што им је било на души. Хор је био складан, сви се гласови слили у праву химну, и Војислав брзо поста славан. Син једног а зет другог песника, својом релативно необичном поезијом, намах је привукао пажњу на се. Тајна његовог успеха, као и већине успеха, јесте у томе што се јавио у згодан час. Када је он почео певати, крајем седамдесетих и по-

четком осамдесетих година, Јакшић је био мртав, заморени Змај сам собом испуњавао је целу нашу поезију, следбеници њихови били су понизили поезију својим љубавним песмицама, погодним за текст на сликама лецедерских колача, извештаченом меланхолијом, плитким и фразеолошким „патриотизмом.“ У десетерцу и осмерцу, који су они умели управо вештачки да начине тромим и вулгарним, цвркултали су у безбројним варијацијама оно мало мисли из Змаја и Јакшића које су биле на домаку њиховим мозговима. Читалачка публика имала је тада осећај човека засићена неукусним јелом. И у то доба дошао је песник сасвим другог кова. У његовим песмама, васкрсавала је класична старина: Атина, Олимп, Рим, даљни крајеви, Хималаји, Ганг, обале Северног Мора, стара и мрачна доба људске историје, необичан, за нас потпуно нов метар, складност и отменост у изразу, суморан тон, нешто мало и песимизма. То је била јасна реакција дотадашњем правцу, и сви финији духови који су осећали баналност дотадашње поезије, с радошћу и надом погледали су на младог песника. *Војиславизам* је почео своје завлађивање.

Песник је доживео успех. У своме поколењу изби као први, младима поста идол, вођ целе једне школе („реалистичко-веристичке“, вели једна бесмислица из тога доба); песме му доживеше два издања — ствар у нас готово нечувена — за његова *Рибара* рекоше да је српски *Фауст*...; један чешки критичар стави њега и Словенца Грегорчића на прво место међу свима живим песницима словенским; најзад, диглоше га и изнад Змаја... То је било много за једног смртника. Потемкин је после прве представе *Недораслог* узвикнуо Фонвизину: „Сад умри, Денисе!“. Војислав није имао више шта да чека! Умро је; образовали су одбор да му дигну споменик, њему за помен и у почаст створили су онај маузолеј од ненечених цигаља који су назвали *Војислављева Саоменица* — њему који је проводио дане без хлеба и ноћи без крова, а жену и децу оставио без игде ичега...

Али, у тренуцима опште опијености том новом поезијом, било је људи који су имали своје одвојено мишљење. Последњих година настало је, канда, растрежњавање. Чуле су се речи о недонуштеним крупним позајмицама из руских песника, поштовани г. Зима показа готово потпуно незнање Војислављевог класичног доба и класичног метра, епигони почели су да губе жар првих битака, и у њиховим песмама утицај учитељев стално слаби. Доста знатан број људи који од поезије тражи нешто више од самог облика, и који увиђа шта значи та одвојеност између ње и живота, нашао је свога тумача у г. Цару, који је с потребном искреношћу, казао оно што мисли, и своја тврђења поткрепио довољним доказима.

У својој студији подвргао је Војислава анализи. Он му признаје оно што му нико не би био у стању да оспори: уметнички темпераменат, живо осећање лепоте, описивачку способност, „треперење боја и елегантно заоквирене силуете“, грациозан облик, природну отменост, више мање

срећно подражаваће величанственом хексаметру, али му одриче песничку стваралачку фантазију, наглашује његову сиромаштину у идејама, хладноћу, млаку и оскудну инспирацију, немаће дубље психологије, тврди да ефекат постиже „мудријем комбинисањем сугестивних ријечи.“ Завршни суд: Војислав заузима врло блиско место великим песницима, али је ипак *песник другог реда*.

Одиста, ма колико да је облик један од битних елемената поезије, ипак он сам још није поезија. Прочитајте целога Војислава, заједно са „српским *Фаустом*“, и ви ћете у њему наћи неколико врло општих мисли, мало, врло мало оних финих опажања о човеку и природи, неку не ма-докрвну него бескрвну лепоту облика. На мене Војислављеве песме остављају утисак оног Хајнеовог „цвећа без мириса“, личе ми на „оне хладне трезвене дале што нас из својих порцеланских саксија онако порцелански гледају“. Он је већи део својих песама испевао у оне прве дане које је народ у Србији проживљавао почетком осамдесетих година. У кратком размаку од две године, грађански рат унутра, стидаи пораз споља, опстанак наш у питању, затим, толика и толика крупна питања о човеку, о друштву, која се намећу и обичним духовима, првобитно, узнемирено доба — а он хладан, равнодушан, као његов Тибуло „квирит млад који љуби мраморни кип! Ја знам врло добро за његову сарадњу на неколиким одсудно демократским листовима, познато ми је којом је приликом запатио тешку болест која му је и главе дошла — али то није било оно дубоко, свесно уверење које се изједначава са савешћу, то је било из моде, под утицајем околине. Он није марио за своје доба.

У два-три маха покушавало се — и г. Цар то понавља — да се докаже да је Војислав наш парнасовац! Ствар, бар мени, изгледа сумњива. Француски *парнасовци*¹⁾, друго и треће романтично поколење, јако су различити од њега. Они су имали свој програм и своју естетику. Хотимично су занемаривали морални смер, избегавали племенитост и узвишеност мисли. Песник парнасовац није смео да буде дирљив, није смео да показује своје добро срце. То може свако да чини, тврдили су они, и тада настаје питање: шта је то што се допада? лепота песникових стихова или лепота његове душе? Прогласише се за *неузбудљиве*, њима је све и сва била лепота контура и боја, њих су занимала дела и осећања некадашњих људи, прошлих векова. Осетљиве природе, које су страдале у борби духа с материјом, чије је осећаје вређала брутална стварност, ослабелих идеала, незадовољни са животом, потражили су утехе и склоништа у естетичком сензуализму, у јединој нематеријалној лепоти, најчистијем идеалу, лепоти слика. Њих је опијала магија слика, њему су постали поклоници. Они су осећали неку аристократску охолост говорити „језиком богова“ ретке, чудне осећаје и ути-

1) Jules Lemaitre: Les Contemporains, студије о Леконту де Лилу и де Хередији (свеска II.).

ске. То није била *уметност ради уметности*, то је била *уметност ради пластичног лепог*. Али какви су то људи били! Лекопт де Лил, Готије, де Хередија, — песници првога реда, јаке интелигенције, одлични зналци старине!

Између њих и нашега песника било би свега две-три сличне цртице. Парнасовци су били у јеку за време Другог Царства, у доба када су сазревали плодови државног удара: корупција озго и општи морални пад, када је и онако тежак духовни живот човека који мисли и осећа постао отрован и несносан. Као што се одвраћа поглед од особито ружних ствари тако су и они презрели стварност. Војислав је певао осамдесетих година. И они и он тражили су необичне мотиве и писали боље стихове но њихови савременици — и то ће бити главна сличност. Али парнасовци, и нео-јелинизам, то је производ једне старе цивилизације, болесне и сувише развијене књижевности, то је апетит сита човека за новим и необичним дражима, — а Војислав се родио, живео и умро у једном малом народу, који је тек почео да живи, и чија се књижевноот тек почиње развијати. Парнасовци су одлично знали старину, живот, поезију, веру, философију Јелина, Римљана, Скандинаваца, Индијанаца, — а наш песник није знао класичне језике, мало је учио, недовољно читао, класицизам је познавао тек из друге, па и треће руке. У својим *Песмама* он помиње *Илијад*у по једном старијем руском преводу (Гњедича) и Лукијанове *Разговоре мртваца* којих, чини ми се, има и српски превод.

Студија Г. Цара по свој прилици није последња реч у овом питању; ради тога још ће се доста пера поломити. Ми немамо ни довољно факата, ми не знамо ни све песме Војислављеве (његови пријатељи тврде да *Песме* нису ни трећи део онога што је он испевао), немамо ни биографије његове, он је најзад један од оних живих мртваца о којима савременици ретко истину погађају — и све то спречава да се изрекне крајњи суд. Али у сваком случају, Г. Цар је бацио један трезвен поглед и рекао — ово је моје лично мишљење — до данас најтачнији суд о Војиславу.

Време је да већма обратим пажњу на саму ствар, заустављајући се неколиким речима на осталим мање важним и мање добрим студијама о нашим писцима.

У колико је Војислав изгубио, у толико је Змај добио. Како г. Цар схвата у оцењивању Змаја с једне стране стоји „гомила“, с друге стране „критици“, који не допуштају да „улица“ решава књижевна питања. Извињујући се са својим друговима, „критицима“, г. Цар се нашао међу „гомиланом“. Ја не мислим доказивати да „гомила“ — сви ми, који, и ако у мањој мери по „критик“ — имамо душе да осетимо шта је лепо и добро — има право да суди о једном писцу, из простог разлога што је песник човек, са истим слабостима и врлинама које и она има, што му дар није дошао с неба, што телом и духом живи од „гомиле“, говори истим језиком, осећа исте осећаје, раздиру га исти болови и страсти, и што је,

најзад, *odi profanum vulgus* најопасније по сам опстанак књижевности. Али у овом случају нема се посла ни са каквом „гомилом“, и Г. Цар ту грешни. Истина је да се о Змају, у последње време, не мисли подједнако. С једне стране стоји један човек, чији дух и изученост нико не спори, а с друге стране три поколења наша, сваки писмени Србин (ово није фигура). Јер „критик“ може бити човек кога јака интелигенција може да одведе на страну, из тежње да не буде једнак са умном „гомилом“, зато што воли парадоксе, он јој спори оно у чему она има право, и од својих предрасуда ствара књижевна начела. Злоако се ту још умешају личне, котеријске и политичке антипатије... Ми писмо криви што волимо Змаја! још из колевке ми смо навикли на његове речи, и још онда када се наш језик борио са изговором гласа *p*, ми смо с детињским поносом износили енциклопедију наших знања која се огледала у песмама Чика-Јовиним. С тим именом везане су успомене које чине лепши део нашега детињства. И доцније, када су долазили дани вере и полета, сумње и клонулости, осећали смо како, упоредо са нашим, куца благородно срце Змајево. Све што је треперило у душама и владало умовима за последњих скоро педесет година, налази се у оној „природној историји духова“ српских што се зове *Певанија*. — У студији Г. Царевој има извесних празнина које се осећају. Суд о политичкој поезији Змајевој неће бити да је тачан.

У студији о Матавуљу изнете су главне мане и врлине најкњижевнијег приповедача нашег. Поменуто је његово „брзо схватање видљиве природе и неко инстинктивно поимање онога што се под вањском природом крије.“ солидан израз, леп и природан стил, гибак и чист језик, богате и пробране реченице, слабо освртање на „оригиналност и уметнички концепат целе композиције.“ мало анализе занемаривање психологије, грешке противу унутрашње симетрије.

Оно што је написано о Лази Лазаревићу састављено је махом из *оштитих места*, из више мање познатих ствари. Можда је то отуда што је о Лази писано доста, и што је његова књижевна физиономија доста једноставна и лако појмљива. Новије је, што Г. Цар убраја Лазу у писце *религије људског страдања*.

На неколико места, овде, и говорећи о Де Вогиу и Кастелеру, г. Цар се заустављао на тој ствари. И одиста, то васкрсавање идеализма које се у последње доба јавља, ствар је таква да је вредно на њој зауставити се. Било би и сувише обично то на Западу помињати, али како у нас идеје долазе као залутали одјаци грмљавине на Запад, или као ретке мрвице са богато постављеног стола, Г. Цар није погрешно што је на неколико места и о томе говорио. И зато што је тај појав тако важан и што се о њему у нас врло мало говорило, ја се надам да ће ми се опростити једно ново ударање у страну, које ће, дајем вам реч, бити и последње — бар за овај мах.

О неондеализму може се мислити како се хоће, али нико није у стању да спори његово јављање и напредовање. Дуго је био идеал за-копан! Од 1850. па до 1885 целим духовним животом Европе владао је реализам, одсудна реакција идеализму који је преоблађивао у претходном добу. Реализам је као каква бујица захватио све и продро свуда; у фи-лософији, природним наукама, књижевности, историји, политици, свуда је прогнао идеализам и потпуно завладао. Нико, ко није хтео де буде исме-јан и проглашен за глупака, није се смео назвати идеалистом; забрањ ни су били сви племенити, алтруистички осећаји душе људске; изложени су били подсмеху осећаји, одушевљење, љубав. Али, од 1885. почела се јављати реакција реализму; закон ритмичности и овде се показао. Реа-лизам је учинио огромних користи човечанству, извео га из магле, осло-бодио заблуда, наоружао га боље за борбу са природом, али, поставши свемоћан, злоупотребио је своју победу.

Идеализам је почео лагано али стално васкрсавати. У почетку ма-гловит, обавијен мистицизмом, мало по мало израђивао је своје погледе и постајао све јаснији и јачи. Данас, он завлађује, „он је наново осво-јио француско друштво,“ вели с поносом један од првих његових апо-стола, Жорж Ренар (ако ми се допусти мала нескромност: једна моја симпатија). он лагано улази у све тврдиње из којих га је противник некада изагнао.

Као и свуда, реализам је ушао и у књижевност, која је постала ре-алистичка, или како ће је Зола доцније истоветно назвати натуралисти-чка. Из књижевности истераше сентименталност, оптимизам; експеримен-тални метод и ту је употребљен. Колико је стари правац од човека ства-рао анђела, износио га и бољег и лепшег него што јесте, толико га је нови правац спустио до животиње, истицао његове најниже и најпрво-битније страсти. Дубока анализа оборила је све идеале, уништила све старе принципе, и изнела стварност онакву каква је, прну и мало уте-шну. Место некадашње меланхолије дошао је фаталистички песимизам; мрачна мудрост индијска подмлади се, *vanitas vanitatum* поста свакодне-вна реч. Књижевност се оставила решавања моралних и друштвених пи-тања, ње се није тицала људска целина, она гомила обичних невољника, њу је занимао модерни невропатични човек, који јури за „јаким осећа-њима“, презире и људе и природу и самога себе; натуралистички роман пружао је страшну слику човечјег животињства. Егоизам модерног дру-штва нашао је природног одблеска и у књижевности. У доба у коме је борба за опстанак дошла до међусобног прождирања, када је човеку остављено или да гњечи или да буде пригњечен, да буде или чекић или накован, у друштву незапамћених антагонизама, и књижевност је морала да постане индивидуалистичка, без љубави и саучешћа према људима. И, једнога дана, морало се доћи до дувара. И до онога до чега је руску књижевност довела сањалачка и осетљива душа словенска, топле симпа-тије према „пониженим и увређеним,“ осећање заједничких људских стра-

дања, — европска књижевност дошла је „банкротством анализе и критике,“ како вели Леметр, „банкротством науке“ како нетачно вели Бригетијер. Један од највећих и најстаријих представника позитивизма, Зола, само што не јеца када о томе говори. Окренуо се други лист. Модерни човек осетио је празнину у души својој, осетио је толико необјашњивих ствари у природи, познао сав јад и таштину хваљене цивилизације, и место аристократске усамљености и презирања људи, осетио се спојен с људима, спојен патњама, спојен жељом за бољим животом. Ту душевну потребу задовољио је енглески роман, нарочито Елиот, руска књижевност, Достојевски и Толстој. Најзад, и Запад је добио своје апостоле *религије људскога страдања*.

Нео-идеалисти нам тврде да њихов идеал није више онако магловит, неоснован, као што је некада био. Са еволуцијом стварности ишла је и еволуција идеала. Идеал данас није у земљи ружичастих снова. Он напред корача подигнуте главе к небу на коме зора почиње белети, али ноге су му на земљи по којој је човечанство осуђено да иде, он хоће, једном речју, да за полазну тачку и за вођу има дата која му је дала дубоко проучена стварност, али, самим тим што је хоће, он ствара нову стварност (Ренар).

Да ли је баш све тако, на шта ће све то изићи, то су питања која време решава. Два су решења највероватнија: или цео покрет води подмлађивању Хришћанства, еванђелизму, како схвата интелигентни данашњи папа па и Толстој, или су то промене у моралним погледима које прате промене у друштвеним односима, клијање клица новог, моралног морала... Мени изгледа ово последње вероватније.

* * *

При оцени првога кола, замерено је Г. Цару што његове *симпатије* немају системе, што ми нисмо у стању да видимо које писце он нарочито воли, што у оних којима је поклатио своје симпатије нема потребног јединства ни у правцима, ни у погледима на свет, ни у облику излагања мисли, ни у темпераменту њихову, најзад. У првом колу: Хајне и Де Мисе, Тен и Бајрон, Његош и Готије; овде — Кастелар и Димасин, Војислав и Матавуљ!

Када човек, ма и површно пропрати развој наше не само старије но и новије књижевности, мора да опази једну ствар која јако пада у очи: мало оригиналности, мало свога. Код нас се сматра да више вреди „написати“ књигу, опљачкати каквог јадног странца који је десетак година провео радећи, док српски ђеније произведе то исто за неколико месеци, и у најбољем случају стави великодушно: „по разним изворима,“ него лепо превести какво ваљано дело, или дати две стране својих опажања, својих мисли. Та је болест општа, и што је најгоре, не пате од ње почетници, млади ловци за такозваном „славом“, него и познати писци, који уживају добар глас. Такав је случај са Г. Царом. И баш

зато што је Г. Цар један од бољих писаца наших, ствар коју ћу ниже изнети не сме се пропустити.

Пре свега, нашто то писање оригиналних студија о туђим писцима? И поред највеће воље, и поред добре спреме, са обала Јадранског Мора један човек *није* у стању да оцени и Кастелара и Тена, и Хајнеа и Кардучија, и Бајрона. То је пет језика, пет књижевности, готово пет цивилизација! Када је Г. Цар држао за потребно — а и јесте било потребно — да се и у нас чује штогод о тим великим људима, могао је, и много би боље учинио, да је превео какву добру студију каквог доброг писца. То би било боље и по нас, а и по Г. Цара. Овако као што је он радио нема смисла, најблаже да речем. За „успомене и биљешке“ о „Дими млађем“ Г. Цар је био на чисто да их нико неће убројати у слике или студије, зато им је и дао такво име. На двадесет и четири стране изнето је неколико мршавих биографских података по Клартиу, библиографско побрајање дела Диминих које подсећа на лексикон, опис његове собе за рад, што захвата пуних девет страна, силом уметнуто поређење између Диме оца и Диме сина.

Студија о де Вогиу већином је *превод* из књиге Едуарда Рода, *Моралне идеје садашњег времена*.¹⁾ а увод *превод* Сандовалоа²⁾ предговора студији о Кастелару. Г. Цар то нигде не помиње, само на страни 206. помиње се један „француски критичар“, под напоменом стоји *само* његово име: Edouard Rod, и наводи се под знацима навода једна његова реченица од пет реди. А позајмице су биле овакве:

У Г. Цара:

Што се год данданаас пише што се год збори и твори, све се то ради у знаменитом часу историје.

Ми живимо, заиста, у прелазно, транзиторно доба, доба друштвеног митарења и препорађања. То је факт, који се озбиљно не да порећи.

У таквом душевном стању мисаону се човјеку једно главно питање намеће: којим ће плодом уродити, шта ли ће се излећи из овог грозничавог рада, у којему неки називу дјело реорганизације и друштвеног преображаја, а други почетак расула и социјалне декомпозиције... (201.).

у де Сандовала:

Tout ce qui se dit, tout ce qui s'écrit de nos jours, paraît à un moment solennel de l'histoire.

Nous vivons, en effet, à une époque de transition, de transformation de renouvellement. C'est là une vérité qui n'est sérieusement contestée par personne.

La seule question qui se pose est celle-ci: Que resultera-t-il de ce travail que les uns appellent un travail de refonte, et les autres un travail de décomposition. (1.—2.)

¹⁾ Les idées morales du temps présent, par Édouard Rod. Cinquième édition. Paris, librairie academique Perrin et Cie. 1897.

²⁾ F. de Sandoval; Emilio Castelar coup d'oeil sur sa vie etc. Paris.

Од 201: до 10 реда оздо на страни 204. налази се готово *од речи до речи* преведен предговор Сандовала, (од стране 1. до 8.). Сада настају позајмице из Рода.

у г. Цара:

...Вогије припада, рекосмо оној све по рјеђој класи писаца, који у свом списатељском раду главну пажњу обраћају руковођењу људскијех посала. И заиста, у почетку и првој половини овога вијека било је таковијех писаца неколико (довољно је споменути у Француској Шатобријана, у Немачкој Берна, у Италији Гверација), док је данас таквих људи врло мало. Трудно би било рећи, да ли су томе криви сами писци, који се својим књижевним „дилетантизмом“ отуђише од јавнога живота, или је томе крива политика, коју данданас монополишу, на општу несрећу, политичари по занату, људи без тврдијех принципа, без широких философских погледа, без великијех идеала... (208.—209.)

у Рода:

Le vicomte E. - M. de Vogüe appartient tout entier à cette lignée d'écrivains qui dirigent leur attention sur le maniement des affaires humaines. Il y en avait beaucoup en commencement du siècle, il y en a fort peu aujourd'hui. On aurait peine à dire si c'est la faute des écrivains, écartés de l'arène publique par l'idée qu'ils se font de leur art ou celle de la politique accaparée pour le malheur de tous, par les politiciens de professions, gens de peu de principes, de philosophie nulle, de petit idéal.... (367).

То тако иде до краја параграфа. Параграф што следује, почиње овако:

...И у истини, он је био најприје војник; али не војник тек за параду, напиме, војник који је одастао неко вријеме у касарни, па се кући вратио с отпустом у џепу и мржњом војничког заната у срцу... (209. — 210.)

En effet, il a été d'abord soldat: non pas en temps de paix, pendant ces années de caserne qui, dans la plupart des cas, laissent après elles qu'une longue dépression et le haine du métier militaire... (267.).

Разуме се, да је и овде тако до краја пуних шест страна. Само још један пример.

...Шта га је, у ствари, онако силно притезало ка оним руским мајстор-писцима, које је он први европској публици објавио? Прије свега, оно њихово занемаривање индивидуалности, у егзистичном смислу ове ријечи, јер њихова дјела, као што је он исти врло добро истакао, нијесу израз извесног, више-мање персоналног, дру-

Qu'est-ce donc, en effet, qu'il a attiré vers ces maîtres qu'a été le premier à nous présenter? C'est d'abord absence complète d'individualisme, dans le sens égoïste du mot: car leurs livres ne sont pas les peintures de telles ou telles âmes plus ou moins personnelles, mais bien celles d'une âme collective dont leurs héros ne semblent que des émanations. C'est ensuite la large

интвеног стања него су она огледало колективне душе рускога народа, коју разни јунаци у романима просто симболишу. За тим су га у рускијех писаца занијеле оне примордијалне врлине-милосрђе и пројизам... (217. до 218.) и т. д.

part qu' ils font a cette vertu primordiale de l' heroïsme. . (283).

Није потребно да наводим још примера, премда их има много (стр. 216. — р. 281.; стр. 228. — р. 286.; стр. 219. — р. 284. и 271. и т. д.)

* * *

Стил г. Цара показује човека који је много читао, и то читао добре писце. У њему има извесне елеганције, прецизан је и изразит. Али баш зато што је г. Цар добар стилист, што се разуме у тим стварима, бићу слободан да му скренем пажњу на неке ствари.

Непријатан се утисак добива, када човек у течном, лепом стилу наиђе на овакве провинцијализме: *задњи час*, *обло узев*, „па макар за то ријечи силовао и да род мијењају“, *можђани*, *ости*, *пререван*, *обаћи*, *згољна*, *сућут*, и т. д. У том случају ток мисли се прекине, осећања логичног развијања и лепог стила нестане, какво *пререван* и *сућут* испречи се и захвати сву пажњу. Затим, врло велики број страних, махом француских речи. Одмах да поменем да нисам никако од оних тесногрудних филолога, који би хтели да спрече развијање језика, не допуштајући употребу туђих речи које су ушле у језик и стварање нових облика, али ипак има мере! У овој књизи има, можда, до две стотине страних речи, које је писац, хтео не хтео, морао употребити, из престога разлога што му наш језик, књижевно још неразвијен, није могао дати своје речи. Али, када сем тих дођу оваке речи: кулентан, лецијозност, мајестатичност, тентатива, апофтегмата, пуерилно, морбозан, канавас, амбијенат, инцидент, дигресија, калварије, плазмација, демолиторан, елоквентан, ебоширати, примордијалан, ефемерна експенција — отворено да кажем, то ми изгледа на просто парадирање. Ако се тако продужи, оваке књиге моћи ће читати само *књижевни мандарини*, а за нас смртне мораће се написати нарочити речник *књижевно-српског језика*.¹⁾

1) Ја имам забележених оваквих примера из неких писаца наших: „За дискусију сам већ имао прилике рећи да је петиљантна, местимиче лапидарна.“ „Ескизна конверзација... тотално је изгубљена и пропала јер сва ингезиозност...“ „Овај прецепт нема нигде тако аксиоматичан и императиван карактер.“ Има и „модификација евентуалне репризе“, а ту скоро појави се и „рељеф сизжеал“...

Ja бих најволео да ова књига место 235 има 140 страна, да оног другог дела о туђим писцима и нема. У том случају могао бих слободно рећи да су *Моје симпатије* добра књига, у којој има и нових мисли и тачних опажања, да ју је писао човек који се у тим стварима разуме. И сваки који зна како стојимо са свим тим, поделио би симпатије г. Богдана Поповића. Али овако мени остаје само да зажалим што је Г. Цар *без потребе* лишио себе задовољства да заједно са француским песником, једним од својих *симпатија*, каже ону лепу реч:

Моја чаша није велика, али ја пијем из своје чаше.

Септембра, 1897.

Јован Скерлић

Современая Турција. Очерки и расказы о царствѣ Османовѣ Юрія Кази-Бека. Сг. Петербургъ 1897 8° стр. 116

Колико се пажње поклања у Русији проучавању прилика у Турској сведочи и ова књижица, коју је издала књижара П. П. Сојкина, поред осталих корисних књижица обухваћених колекцијом „Полезная Библиотека.“ Сувремено стање у Турској, дајући повода оним силним трзавицама, које прете да постану опасне по европски мир, постало је у наше дане предметом општег интересовања. Тиме се и објашњава мноштво публикација о Турској, које су се стале појављивати у литературама свих народа.

И писцу ове књижице наметала су се питања: каква ће бити на крају крајева, судбина Турске, чиме се одржава још овај организам који се одавно почео разглабати, какво је у опште сувременно стање у некада силном „царству османлијском?“ Одговоре на ова питања пружа читаоцу ова књижица, писана на основу дела најбољих познавалаца Турске и на основу непосредних проматрања, која је чинио сам писац путујући у неколико махова по Турској:

Књижица је подељена у 11 глава овим редом:

1. По нешто из историје Турске (1—15)
2. Махмуд II и уништење Јаничара (15—32).
3. Још нешто о Махмуду (32—36).
4. Религија (36—51).
5. Управа (51—60).
6. Султан Хамид I и његов двор (60—69).
6. Образовање, индустрија и трговина (69—73),
8. Жена у Турској (73—80).
9. Турска војека (81—89).
10. По нешто о Курдима (89—94).
11. Јерменско питање (94—116).

Садржина је ове књижице, као што се види по натписима ових глава, врло занимљива. Писац не припада ни онима који би хтели све у